

Cum a fost salvat „Orășelul pierdut”

Zece ani de la trecerea în eternitate a scriitorului Leo Schadach

Unul dintre profesorii celei de-a doua facultăți a mea - „Revista Culturii Mozaic” -, în anii în care „afară” și era frică să scoți o vorbă din cele „interzise”, era colegul care „ținea” cele două pagini de idiș, Leo Schadach. Revista circula mult în fosta U.R.S.S., unde existau încă destui cititori de idiș. Revista se trăgea la xerox, că nu erau de ajuns exemplarele care ajungeau Dincolo. Există, atunci, și-un Dincolo terestru. Revista era singura lor legătură cu lumea evreiască, atunci când toate punțile le erau tăiate, în anii aceia, revista se scria în română, idiș, ebraică. Engleza „a venit” mai târziu, cam concomitent cu Clauza..., la care fostul Șef Rabin Rosen a avut o contribuție nu mică. Cu strângere de inimă, trebuie să adaug în dreptul numelui Leo Schadach - de fapt, îi spuneam *dia-dia Liova*. După măsurătorile noastre omenești a plecat din lumea aceasta de 10 ani. Dar e numai părere. Realitatea? Cele două birouri față-n față, cu domnul Schadach care-mi povestește lucruri neînțevate la școală. Cum arăta o curte hasidică, cum țaducul a-ntins mâna asupra lui - era copil - și i-a zis: „să ai har în ochii lui Dumnezeu și-ai oamenilor”, cât de pasionat era de lectură; cărți și ziare, deopotrivă. Ziarul lui preferat era „Die Zeit” („Timpul”). Cum a participat - era între copilărie și adolescență - la o întâlnire cu Jabotinski și ce impresie extraordinară i-a făcut. Apoi - Transnistria. În anii aceia cuvânt tabu: convoaie lungi, plecate pe jos, din orășelul lor, oameni împușcați pe drum. El căra noaptea saci cu grâu, muncă clandestină, la o moară învecinată lagărului, riscând să fie-mpușcat. Dacă n-ar fi avut curajul ăsta, mureau de foame cu toții. Două femei s-au luptat pentru-o ulcică-n care era smântână, până când ulcica a căzut și s-a spart. Au fost și povești de dragoste-n lagăr; povești tragice. A existat o mișcare de rezistență în care-au intrat mulți tineri. El era unul dintre ei. Mai târziu, când a dedicat o carte concetățenilor care nu s-au mai întors din Transnistria, i-a zis „Orășelul pierdut”, dar nu e, fiindcă l-a nemurit. După '90, am ascultat frânturi din aceeași grozăvie trăită de mulți dintre eroii portretelor mele. Lucrurile începeau să iasă la suprafață. Dar, din anii aceia, au venit numai vocea domnului Schadach... „De ce nu puneți totu' pe hârtie?”, îl întreb. Atunci, așa se scria; cu stiloul sau pixul. O făceau și *Moise Held* z.l. și *Iosif Andronic* z.l. și *Lazăr Zin* z.l. Atâtea păduri de „z.l.”-uri! Editura *Kriterion*, singura, care, în totalitarism, a scos, timp de peste 30 de ani, cărți bune în limbile minorităților naționale, publica și revista în idiș „Scrieri bucureștene”, coordonată cu mare profesionalism, ca și volumele pe care le îngrijea, de editoarea *Elena Diatcu*. Așa a debutat domnul Schadach; la „Scrieri bucureștene”. Următorul pas a fost cartea, în idiș. A apărut cu mari greutate; nu era simplu să treacă de cenzură o carte cu un subiect așa „sensibil”, am zice azi. După '90, a putut fi tradusă și-n română, era de-acum „voie”. Domnul Schadach avea multe manuscrise. N-a apucat să le dea formă finală, să le facă drum spre tipar. Dar povestirile a căror primă ascultătoare am fost, îi continuă existența.

IULIA DELEANU

Privirea pătrunzătoare de după lentilele groase

(Marius Ralian z.l.)

Ne știam mai mult din auzite. Ne salutăm, schimbăm câte-o vorbă de câte ori ne întâlnim „în lume”. Anul acesta Marius Ralian z.l. ar fi împlinit 60 de ani de căsătorie. Nu l-am văzut niciodată decât împreună cu soția sa, Antoaneta Ralian, doamna care a bucurat iubitorii de literatură români cu peste o sută dintre cele mai bune cărți traduse din literatura universală. Privesc fotografia de familie apărută la noi, în revistă, cu ei doi, la nunta de argint. Un zămbet subțire, o privire pătrunzătoare de după lentilele groase, cu rame negre, ale ochelarilor. Domnul Ralian a fost un redutabil ziarist, cu vocație de intelectual, pentru care scris/cititul însemna viața însăși. Celebrau o căsătorie frumoasă - o comuniune spirituală, singura care dăinuie în timp. Au avut noroc să se găsească unul pe celălalt și le-a fost hărăzit să fie o bună bucată de vreme împreună, așa cum nu multor oameni le este. Să fie mângâiere? Poate fi? Sau - dimpotrivă? La *graniță*, cuvintele prisosesc, durerea-i singură. Rămâne, doar, solidaritatea noastră, cu rugămintea de a fi primită.

(I.D.)

IN MEMORIAM

„Un președinte de comunitate care a luptat pentru apărarea identității și demnității evreiești”

Plecarea dintre noi a celui care, timp de 15 ani, a fost președintele Comunității evreilor bărlădeni, *Bernard Ușer* z.l., „este o pierdere nu doar pentru familie; este o pierdere pentru comunitate, pentru Federație. A fost un președinte de comunitate care a luptat pentru apărarea identității și demnității evreiești”, spunea fostul secretar general și președinte interimar al F.C.E.R., av. *Iulian Sorin*, delegat din partea conducerii Federației, la ceremonia funerară. Au venit să-l conducă pe ultimul drum, să fie alături de familia îndoliată, președinții ai unor comunități megieșe: *Iancu Aizic*, din Tecuci, *Mircea Rond*, din Focșani, *Iosub Leibovici*, din Huși, oameni din conducerea Comunității bărlădene, mulți evrei și prieteni ai lor din oraș. Doi oficanți de cult, *Suhar Goldstein*, din Brăila, *Elias Ceaușu*, din Galați, au psalmodiat rugăciunile sacre pentru odihna sufletului său. Rugăciunile au urcat la Cer, căci *Bernard Ușer* z.l. a fost, într-adevăr, un om cu suflet. Avea puterea rară de a ierta. A fost un om de omenie, respectat în oraș. Îmi istorisea președintele interimar, *Lazăr Croitoru*, când ne-am revăzut la recenta Adunare Generală Extraordinară a F.C.E.R., că a fost rugat să dea un interviu la televiziunea locală despre înaintașul său, de curând, trecut în eternitate. Conducerea Federației a trimis telegrame de condoleanțe familiei și Comunității. Și la Adunare, toți cei de față am ținut un moment de reculegere în memoria lui.

Pentru mine, domnul Ușer însemna o legătură vie cu orașul natal. Mă îmbia mereu să vin să-l revăd. „Dacă vrei, îți faci timp!”, îmi spunea. Avea dreptate. Am reușit „să-mi fac timp”, când comunitatea împlinea 300 de ani de atestare. Am avut o strângere de inimă la Hanuchiada de astă iarnă, când nu l-am văzut printre cei care ne așteptau în curtea Sinagogii. „Ce-i cu el?”, am întrebat. Am aflat că-i bolnav; o criză reumatică nu-l lăsa să părăsească patul. Pentru el, a fi președinte de comunitate era cu mult mai mult decât o funcție; era o misiune. Când deschidea „catastiful” cu oamenii „lui” - plecați în Lumea-De-Dincolo, în Israel, răspândiți în lume sau rămași în oraș - domnul Ușer era capabil să-ți spună d'a fir a păr cine-a fost/este și ce-au făcut pentru Bărlad părinții, bunicii, rudele fiecăruia. Avea un vis: să lase în urmă o monografie a Comunității. N-a avut norocul să-și vadă visul cu ochii. Cu ce bani? Bărladu-i o comunitate săracă, fiindcă, în Moldova, n-a existat carte funciară. „Când a «venit» legea romanizării, legionarii au alcătuit o listă a proprietăților evreiești. Lista există în Arhivele Statului. Dacă ar fi cineva de la Centrul nostru de istorie să se ocupe de asta, ar fi o soluție!”, ofta. Până acum, nu s-a găsit „cineva”-ul. E drept, există în oraș un om de valoare, profesor de istorie, prieten al comunității, domnul Gheorghe Clapa, care a scris câteva studii pe tema asta. Da', c-o floare, nu se face primăvară. Domnul Ușer se

apropia de Dumnezeu cu inima. N-a avut parte de prea multă școală, când a fost copil, dar pasionat de istorie cum era, putea să bată destui oameni cu patalama. Știa să aline și a fost alinat. Alinarea lui era *Marian*, băiatul căsătorit c-o gălățeană, care-i continuă, împreună cu soția, atașamentul pentru comunitate în Galațiul care l-a adoptat, și *Estera*, nepoata, elevă într-a zecea. Era tare mândru de ea. Am cunoscut-o când a aprins o lumânărică de Hanuca, acum câțiva ani. S-au împlinit, zilele acelea, o lună de când, într-o dimineață de duminică, a sunat telefonul. Era secretarul Comunității, domnul Croitoru. „Îi băiet bun!”, mi l-a recomandat mai demult, când am făcut cunoștință. C-a avut dreptate, avea să mi se confirme pe parcurs. „Domnul Ușer s-a sfârșit!”, mi-a spus. „Eu n-am să pof să zic *mula* pentru el; vreau să-l rog pe domnul Suhar Goldstein”. A tăcut o clipă. „O să chem și oameni din Galați, Brăila, Huși, Tecuci, Focșani”, a continuat. Organizatorul din el își domina emoția. L-am însoțit și eu, cu gândul, pe *Bernard Ușer*, binecuvântată fie-i amintirea, la cimitirul „cel nou”, din deal. Pentru cine nu știe: Bărladul are încă două cimitire, dintre care unul - monument istoric, cu pietre funerare din secolele XVII și XVIII. Gândul! Tot mereu îmi propuneam să-i dau telefon, să-l întreb ce face, și mereu mă luam cu-o puzderie de treburi. Rămân cu remușcarea. Prea târziu!

IULIA DELEANU

SIDY THAL – 25 de ani de la despărțire O mare artistă a teatrului evreiesc

Pe un poster găsit întâmplător citim: SIDY THAL (1912-1983) și titlurile unor piese în care a evoluat: „A harz vus Benkt”, „Tipke-Faier”, „Bar-Mitzva”, „Der Kindischer Seihl”, „Urke Nahalnik”, „A Komediantin”, „Umbra galbenă”, „Teatrul în flăcări”, „Comoara”, de Șalom Alehem. A debutat la vârsta adolescenței, la Cernăuți fiind remarcată de actrița Sarah Kaner, celebră prin anii '20.

Înfățișarea, temperamentul, vocea ei promiteau un viitor strălucit. Numele debutantei era Sali Birkenthal, dar „nașii” ei i-au dat numele sub care a devenit cunoscută. Este primită în trupa lui Pincu Friedman. În 1928 este la București, la Teatrul Roxy, de pe str. Lipscani. La Iași joacă la Teatrul „Pomul verde”. În 1934 este primită în trupa lui C. Nottara. Este remarcată de actorii trupei evreiești din Vilna, veniți în turneu la București. O etapă importantă a carierei artistei a fost marcată de colaborarea cu poetul Iacob Sternberg, regizor și om de teatru talentat, în 1935, ca și cu compozitorul Max Halm, coregraful Oleg Danovski. „Comoara”, o piesă de Șalom Alehem, i-a oferit ocazia confirmării talentului ei multiplu. „Porunca Vremii”, publicație legionară, o atacă în stilul ei huliganic. În 1937, joacă în piesa lui Sternberg „Teatrul în flăcări”. Piesa este interzisă. Sidy Thal pleacă la Chișinău. În 1941, ca urmare a izbucnirii războiului, se refugiază la Tașkent, în Uzbekistan, unde își continuă cariera. După război, revine la Cernăuți, orașul copilăriei și adolescenței, unde fondează „Klein Kunst Bühne” (Mica scenă de artă). I se acordă titlul de artistă emerită a Ucrainei.

Moare la 16 august 1983, fiind înmormântată cu o procesiune de mii și mii de admiratori.

Despre marea actriță au scris Al. Dominic, Tudor Argezei, colegi de generație, I.B. Andronic, Henri Mălineanu, Seidy Glück. Vocea și talentul ei nu au fost, din păcate, reținute de peliculă.

BORIS MARIAN

Un an fără Vanda, dar mereu cu ea alături în gând

S-a împlinit un an de la incredibilul accident de mașină care a curmat viața VANDEI CONDURACHI, una dintre personalitățile de marcă ale publicisticii române de televiziune, un om minunat și un profesionist desăvârșit. În 1991, Vanda Condurachi a înființat Studioul TVR Iași, unde și-a desfășurat întreaga activitate profesională, a realizat și a moderat sute de emisiuni, între care și prima dezbateră electorală din România. A realizat interviuri cu numeroase personalități din România și din străinătate, printre care s-au numărat președintele Franței, François Mitterrand, președintele Ion Iliescu și Emil Constantinescu, Iosif Sava, ambasadorul Marii Britanii, Quinton Quayle și alții. A fost o prezență deosebit de îndrăgită în mediul academic ieșean, unde din 1997 era titulara disciplinei „Canale de comunicare TV” de la Departamentul de Jurnalism și Științele Comunicării al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. A fost onorată cu numeroase distincții, românești și străine, printre care din partea UE și Franței.

La ceremonia de inaugurare a monumentului ei funerar, Cimitirul evreiesc „Păcurari” din Iași a fost plin de lume. Slujba religioasă a fost oficiată de cercetătorul Leon Eșanu, ing. Michel Avram, vărul Vandei, venit special de la Ierusalim și de consilierul cultural al Comunității, Rudolf Rosenberg, care au citit rugăciunile în limbile română și ebraică și au rostit cuvinte de omagiere a celei care a trecut atât de timpuriu în veșnicie. Despre profesorul de excepție, despre omul cu suflet blând, cald și generos, despre prietenul și colegul deosebit și despre profesorul apropiat și iubit care a fost Vanda Condurachi au vorbit realizatoarea de emisiuni TV, Irina Păcurariu, prof. univ.dr. Dumitru Oprea, prof. univ.dr.Stelian Dumitrăcel, prof.univ. dr. Andrei Corbea-Hoisje și alții.

Vanda a fost membră a Comunității evreilor din Iași. Cu discreția care o caracteriza, a sprijinit această comunitate ori de câte ori a avut posibilitatea. Ca un semn de prețuire a omului minunat și deosebit de generos care a fost ea, Comitetul de inițiativă pentru înființarea Asociației Femeilor Evreice din Iași, de comun acord cu conducerea Comunității și cu familia, a hotărât ca această asociație să poarte numele Vandei Condurache.

Ing. MARTHA EȘANU

REFLECȚII LA ÎNHUMAREA ADEI BRUMARU

„Muzica apelor” susură înainte. Aud mental glasul doamnei ADA BRUMARU Z.L. comentând-o. E chiar după-amiaza în care bulgăria de țărână amestecată cu florile neveștejite peste mormântul proaspăt fac lumea mea mai mică, lumina - mai puțină, clipa - mai sperioasă. Doamna Ada îmi părea o replică feminină a profesorului Miroiu, din „Steaua fără nume”: ar fi putut fi un medic de elită; n-a rezistat în sala de disecții. O cântăreață de mare forță; a abandonat studiile de canto în favoarea celor teoretice. „Puteam lucra concomitent în Radio. Mama mea a suferit din cauza dependenței materiale; eu voiam să fiu un om liber”. Subterfugii? De ce era atât de cuviincioasă în lumea agresivă din jur? Din prea multa grijă a mamei față de ea? N-o să uit, cred, vreodată, conferința despre Clara Haskil ținută de doamna Ada într-o dimineață de duminică la Templul Coral. Viața Clarei trecea printr-a ei; nu era „subiect”, era înțelegere profundă. Clara „trăia”, era „citată” cu înțelegerea adâncă a cuiva care știa s-o facă. Firește, s-ar putea replica, doar era autoare a atâtor volume despre clasicismul și romantismul muzical, despre „Vârstele Eutherpei”, „Grădina sunetelor”, „Jocul permanențelor”... Dar nu. Găsise în Clara Haskil una din „măștile” sub care se putea ascunde, vorbind despre propriile-i sfâșieri, loviri, luări de la capăt pentru zbor planat. O revăd la

Sala Palatului, toamna trecută, la Festival.

Unde sunt evreii bucureștilor de altă dată sau cei care pleacă dintre noi, pe vecie - și parcă în număr tot mai mare în ultima vreme? Vorba Eminenței sale Șef Rabinul dr. Moses Rosen (z.l.): cei care n-au plecat prin Otopeni - odihnindu-și de-acum și parte din ei osemintele prin cimitirele din Țara Sfântă și nu numai - au rămas cu destinația finală Filantropia, Giurgiuului - Sefard și Giurgiuului pur și simplu.

Joi 10 iulie am condus-o pe ultimul ei drum spre odihnă veșnică în Giurgiu-Sefard pe Ada Brumaru - depozitarea unui întreg univers muzical, în inima și mintea ei strălucite.

Și stelele mor, dar cerul rămâne la fel de înstelat. Aici, pe pământ, în Bucureștiul cu doar câteva mii de evrei și câteva zeci de intelectuali rămași din cei străluciți, dispariția muzicienei Ada Brumaru lasă cerul mai întunecat și „întunericul existențial” mai greu de suportat.

Doar copiii își pun întrebarea: de ce ne mai naștem dacă tot trebuie să murim?! M-aș încumeta să răspund: pentru ca oamenii să poată dovedi că ființe ca Ada Brumaru sunt posibile; și nu este singura.

În cele trei cimitire evreiești din capitală se află osemintele a sute de creatori și oameni de acțiune, monumentele lor funerare cu epitafuri

care rezumă, uneori sensul vieții proprii sau în general.

Patrimoniul sacru al evreilor din București cuprinde, socot și aceste monumente funerare, alături de cele peste 100.000 de morminte ale evreilor locali din ultimele 4-5 generații. Un album închinat lor, ar fi un gest de pietate, de cultură și recunoaștere a cutremurătorului memento de pe un epitaf: „Trecătorule, nu uita - eu ca tine am fost, tu ca mine vei fi”.

Ca octogenar, frecventez tot mai des cimitirele pentru a mă obișnui cu acest memento: tip de aserțiune, numită în logică „judecată de existență”. Eu aș numi-o de inexistență. Pentru a mai trage de timp mi-am propus totuși să realizez... înainte de... și albumul amintit.

P.S. La catafalcul criticului muzical Ada Brumaru, o îndurerată adunare - alcătuită din colege de breaslă, coreligionari, prieteni și soțul ei - distinsul profesor Maty Blumenfeld, zdrobit de durere - cum de puțin ori mi-a fost dat să văd - a vibrat la slujba religioasă comentată de oficanțul - hermeneut G. Bruckmeyer și a consonat la aprecierile și elogiile aduse defunctei de distinsul președinte al Uniunii Compozitorilor, Lazăr Cosma. Din partea C.E.B. a vorbit prof.ing. Osy Lazăr, președintele CEB.

IULIA DELEANU